

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό εξετάζει το σύνολο των ζητημάτων της διεθνούς οικονομικής, είτε πρόκειται για εμπόριο είτε για ανοιχτή μακροοικονομία.¹ Απευθύνεται στους προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, στους σπουδαστές των Μεγάλων Σχολών² και σε όλους όσους και όσες επιθυμούν να κατανοήσουν τη φύση και τις επιπτώσεις των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των χωρών κατά τη σύγχρονη εποχή.³

Η ανά χείρας έκδοση περιέχει, όπως και η προηγούμενη, ερωτήσεις που αποσκοπούν στο να ελέγξουν αν έχει αφομοιωθεί το μάθημα, καθώς και ασκήσεις μαζί με τις λύσεις τους. Με δεδομένη αυτή την επιλογή, οι θεωρητικές εξελίξεις που παρουσιάζονται στο σώμα των κεφαλαίων επικεντρώνονται στην ουσία της επιχειρηματολογίας και βασίζονται σε απλές γραφικές παραστάσεις. Το βιβλίο είναι διαρθρωμένο, όπως και στην προηγούμενη έκδοση, σε εννέα κεφάλαια. Τα πρώτα πέντε πραγματεύονται τις θεωρίες του διεθνούς εμπορίου, της εμπορικής πολιτικής και της οργάνωσης των διεθνών συναλλαγών. Τα επόμενα τέσσερα εξετάζουν τα μακροοικονομικά ζητήματα: την ισοσκέλιση και τα ελλείμματα των ισοζυγίων πληρωμών, τους δεσμούς ανάμεσα σε μακροοικονομικές μεταβλητές και τρέχοντα εξωτερικά ισοζύγια, τους τύπους πολιτικής της συγκυρίας μέσα σε μιαν ανοιχτή οικονομία, τους καθοριστικούς παράγοντες της συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Το πολύ ιδιαίτερο πλαίσιο των ετών 2008-2011, που σημαδεύτηκαν από επεισόδια τραπεζικών και χρηματιστηριακών κρίσεων, από την επιβράδυνση της ανάπτυξης στις ανεπτυγμένες χώρες και από την απώλεια εμπιστοσύνης των χρηματοπιστωτικών αγορών προς ορισμένες περιπτώσεις δημόσιου χρέους, έθεσε ξανά στο επίκεντρο των συζητήσεων το ζήτημα των επιπτώσεων της παγκοσμιοποίησης στις οικονομίες, κυρίως δε στις οικονομίες των πιο ανεπτυγμένων χωρών. Μήπως το άνοιγμα των οικονομιών είναι ο κύριος υπεύθυνος γι' αυτές τις δυσλειτουργίες; Μήπως πρέπει να επαναφέρουμε κάποιον προστατευτισμό, ακόμη και σε περιφερειακό επίπεδο; Μήπως πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε τη θέση ορισμένων δραστηριοτήτων πάνω στο εθνικό έδαφος; Τα σύγχρονα ελλείμματα στα ισοζύγια πληρωμών είναι άραγε βιώσιμα; Σε έναν κόσμο με μεγάλη αστάθεια στις συναλλαγές, και ενώ απουσιάζει οποιοσδήποτε συντονισμός μεταξύ των χωρών μελών ως προς τη δημοσιονομική πολιτική, μπορεί άραγε κανείς να

---

1. [ΣτΕ] Με την έννοια «ανοιχτή μακροοικονομία» εννοείται η μακροοικονομική πολιτική σε ανοιχτές οικονομίες.

2. [ΣτΜ] Grandes Écoles: πρόκειται για ιδρύματα ανώτατης παιδείας, έξω από το πλαίσιο του γαλλικού πανεπιστημιακού συστήματος. Είναι ιδρύματα ιδιαίτερου κύρους. Ενώ στα πανεπιστήμια η εισαγωγή γίνεται χωρίς εξετάσεις, για την είσοδο στις Μεγάλες Σχολές απαιτούνται εξετάσεις, έπειτα από διετή προετοιμασία των αποφοίτων των γαλλικών λυκείων. Ο θεσμός δημιουργήθηκε με τη Γαλλική Επανάσταση.

3. [ΣτΕ] Ο αναγνώστης μπορεί να αναλύσει σε βάθος τις παγκόσμιες οικονομικές μεταβολές και να διερευνήσει τις αιτίες τους σε διακρατικό επίπεδο.

δεχθεί να παραμείνει μέσα σε μια νομισματική ζώνη, έστω κι αν αυτή δεν είναι η άριστη; Αυτά τα ερωτήματα, που τίθενται σήμερα με ιδιαίτερη ένταση, βρίσκονταν ανέκαθεν στην καρδιά των αναλύσεων της διεθνούς οικονομίας. Όμως, η πολυπλοκότητα της τωρινής κατάστασης μας οδηγεί στο να συμπληρώσουμε, και μάλιστα να θέσουμε ξανά υπό αμφισβήτηση, ορισμένες παραδοσιακές προσεγγίσεις και να εξερευνήσουμε νέους δρόμους, που κατέστησαν δυνατοί από την πληθώρα νέων εμπειρικών δεδομένων, τα οποία μας προσφέρουν ακριβέστερη γνώση της σύγχρονης πραγματικότητας.

Αν και η προσφυγή στα παραδοσιακά μοντέλα της διεθνούς οικονομικής κατά την κρίση μας διατηρεί όλη τη σπουδαιότητά της σαν αναπόδραστη συλλογιστική βάση, σε αυτή την έβδομη έκδοση μας φάνηκε ουσιαστικό να αναπτύξουμε, ακόμη περισσότερο κι απ' ό,τι στην προηγούμενη, τα θέματα που αποκτούν ολοένα σημαντικότερη θέση στην τωρινή σκέψη γύρω από την παγκόσμια οικονομία. Έτσι, αναπτύσσεται σε μεγαλύτερο βάθος το τμήμα IV του τρίτου κεφαλαίου, που είναι αφιερωμένο στον καταμερισμό των παραγωγικών διαδικασιών μεταξύ χωρών, απ' όπου και προέρχεται πάνω από το μισό του παγκόσμιου εμπορίου. Παρόμοια, στο τέταρτο κεφάλαιο αναλύονται πληρέστερα οι τρόποι και το εύρος του αντιντάμπινγκ, προνομιακού εργαλείου του σύγχρονου προστατευτισμού. Το πέμπτο κεφάλαιο, αναθεωρημένο εκ βάθρων, αφιερώνει λιγότερο χώρο στη διαδικασία πολυμερούς διαπραγμάτευσης, που σήμερα έχει διακοπεί, και, σε αντιδιαστολή, εισάγει στοιχεία γύρω από τις σχέσεις ανάμεσα στο άνοιγμα των οικονομιών και στις ανισότητες, και κυρίως παρουσιάζει νέες αναλύσεις σε ό,τι αφορά την επίδραση των λόμπι⁴ στην επιλογή εμπορικής πολιτικής από τα κράτη.

Στο έκτο κεφάλαιο αναλύονται οι περίπλοκες σχέσεις ανάμεσα στις παγκόσμιες ανισορροπίες του ισοζυγίου πληρωμών και στη σύγχρονη χρηματοπιστωτική/δημοσιονομική κρίση. Το έβδομο κεφάλαιο εξετάζει το πολυσυζητημένο θέμα της επίδρασης που ασκεί η υποτίμηση του κινεζικού νομίσματος στο εμπορικό έλλειμμα των Ηνωμένων Πολιτειών. Το τμήμα II του όγδοου κεφαλαίου δεν είναι πια αφιερωμένο στη θεωρία του ισοζυγίου πληρωμών, όπως στις προηγούμενες εκδόσεις, αλλά σε μια επέκταση του μοντέλου των Mundell-Fleming σε μακροπρόθεσμο περιβάλλον. Τέλος, στο ένατο κεφάλαιο, το τμήμα IV, που προηγουμένως ήταν αφιερωμένο στις ισορροπημένες συναλλαγματικές ισοτιμίες, σε αυτήν εδώ την έβδομη έκδοση είναι αφιερωμένο στη θεωρία των αρίστων νομισματικών ζωνών, στους τύπους πολιτικής της συγκυρίας, που ασκούνται στην ευρωζώνη, και στην κρίση χρέους και διακυβέρνησης που γνωρίζει η εν λόγω ζώνη τα έτη 2010 και 2011.

4. [ΣτΕ] Λόμπι είναι μια ομάδα ανθρώπων ή οργάνωση που ασκεί πίεση και προσπαθεί να επηρεάσει όργανα της εξουσίας ή των δημόσιων αρχών με απώτερο σκοπό την προάσπιση των συμφερόντων των μελών της.

Εισαγωγή

Η διεθνής διάσταση της οικονομικής δραστηριότητας είναι σήμερα γεγονός αναμφισβήτητο. Το καλάθι της νοικοκυράς περιέχει αγαθά που έχουν παραχθεί στο εξωτερικό. Η τάδε εταιρεία εισάγει πρώτες ύλες και ημικατεργασμένα προϊόντα. Η δείνα εξάγει ένα μέρος της παραγωγής. Και οι δύο χρησιμοποιούν συνάλλαγμα στις συναλλαγές τους με το εξωτερικό. Τους συμβαίνει να χρεώνονται ή να κάνουν τοποθετήσεις στις χρηματοπιστωτικές αγορές του εξωτερικού. Οι τράπεζες παρεμβαίνουν ολοένα περισσότερο σε αυτές τις αγορές, είτε ως μεσολαβητές είτε για δικό τους λογαριασμό. Το κράτος δρα όταν κρίνει σκόπιμο να υπερασπιστεί ορισμένους τομείς που απειλούνται από τον ξένο ανταγωνισμό και όταν η κατάσταση των εξωτερικών πληρωμών είτε των συναλλαγματικών ισοτιμιών τού φαίνεται ανησυχητική.

Έτσι η οικονομική δραστηριότητα του έθνους είναι στενά εξαρτημένη από το διεθνές περιβάλλον. Αποτελεί απαραίτητο στάδιο στην εκπαίδευση του οικονομολόγου να κατανοήσει τις αμοιβαίες σχέσεις ανάμεσα στις συμπεριφορές και τις αποφάσεις των οικονομικών παραγόντων μιας χώρας αφενός και του διεθνούς περιβάλλοντος αφετέρου.

Σκοπός του εγχειριδίου αυτού είναι να προσφέρει τα βασικά στοιχεία που επιτρέπουν να κατανοήσουμε τους μηχανισμούς οι οποίοι διέπουν την οργάνωση των διεθνών οικονομικών σχέσεων. Σύμφωνα με μια γερά εδραιωμένη παράδοση, αναλύουμε χωριστά το *διεθνές εμπόριο* (στα κεφάλαια 1 έως 5) και τις *διεθνείς μακροοικονομικές σχέσεις* (στα κεφάλαια 6 έως 9).

Η οικονομική ανάλυση του διεθνούς εμπορίου αποσκοπεί στο να απαντήσει στα εξής ερωτήματα:

- Σε ποια αγαθά πρέπει να εξειδικευθεί μια χώρα, και αντίστροφα, ποια αγαθά είναι προς το συμφέρον της να εισάγει;
- Το άνοιγμα στο εξωτερικό, η εξειδίκευση και οι συναλλαγές, είναι άραγε ευεργετικά σε σχέση με την αυτόαρκεια;
- Πώς προστατεύεται μια χώρα από τον διεθνή ανταγωνισμό και ποια είναι τα αποτελέσματα των προστατευτικών μέτρων στην ευημερία του εθνικού συνόλου και στη χρήση των παραγωγικών συντελεστών σε παγκόσμιο επίπεδο;
- Ποιοι είναι οι γενικοί όροι και οι συνέπειες της πολυμέρειας ή του σχηματισμού μιας οικονομικής ένωσης στις συναλλαγές και στην ευημερία των χωρών μελών και των τρίτων χωρών;

Οι *θεωρίες των διεθνών συναλλαγών* προσφέρουν απαντήσεις σε πολλά από αυτά τα ζητήματα, ιδίως σε αυτά που αφορούν τα αποτελέσματα του διεθνούς εμπορίου στην ευημερία των συναλλασσομένων και στους επιθυμητούς τύπους εξειδίκευσης. Οι παραδοσιακές θεωρίες αναφέρονται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα και στο απόθεμα των χωρών σε παραγωγικούς συντελεστές, ενώ οι νεότερες θεωρίες, που δικαιολογούν εξίσου το άνοιγμα των οικονομιών, δείχνουν ότι οι εξειδικεύσεις εξαρτώνται, τουλάχιστον

χιστον εν μέρει, από την τεχνολογία, τις οικονομίες κλίμακας και τη διαφοροποίηση των προϊόντων. Οι κίνδυνοι που συνδέονται με τα αποτελέσματα του ανοίγματος είναι εξίσου υπαρκτοί. Το ζήτημα της μορφής και των αποτελεσμάτων των κρατικών παρεμβάσεων στην οργάνωση των ανταλλαγών εμπορευμάτων αποκτά ως εκ τούτου μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Πραγματευόμαστε αυτό το ζήτημα από τη σκοπιά των όρων και των αποτελεσμάτων των τύπων εμπορικής πολιτικής για τις χώρες που τα κράτη τους παρεμβαίνουν, και για τις ξένες χώρες.

Το δεύτερο μέρος, που είναι αφιερωμένο στη *διεθνή μακροοικονομική*, έχει ως αντικείμενο την ολόπλευρη μελέτη των ανταλλαγών αγαθών και υπηρεσιών, τίτλων και νομισμάτων, και των σχέσεων ανάμεσα σε αυτές τις ανταλλαγές και στις μακροοικονομικές και χρηματοοικονομικές μεταβλητές: το εθνικό εισόδημα, το γενικό επίπεδο των τιμών, τις συναλλαγματικές ισοτιμίες, τις δημόσιες δαπάνες, τα υπόλοιπα του ισοζυγίου πληρωμών. Η προσφορά και η ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών λαμβάνονται υπόψη, αλλά με τρόπο συνολικό και όχι διαφοροποιημένο, όπως στο πρώτο μέρος. Το ερώτημα, στην ουσία, δεν είναι πλέον ποιοι τύποι αγαθών εξάγονται και εισάγονται, αλλά ποια είναι η αξία του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και ποιες σχέσεις υπάρχουν ανάμεσα σε αυτό το υπόλοιπο και στις μακροοικονομικές και χρηματοοικονομικές μεταβλητές της χώρας. Η συναλλαγματική ισοτιμία, τιμή ενός νομίσματος με βάση ένα άλλο νόμισμα, έχει κεντρική θέση σε όλη την έκταση αυτού του δεύτερου μέρους.

Στο πρώτο κεφάλαιο εκτίθεται η *αρχή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων* και οι γενικεύσεις της. Υποδεικνύονται οι εμπειρικές μέθοδοι που επιτρέπουν να επισημάνουμε αυτά τα πλεονεκτήματα και προσδιορίζονται οι κίνδυνοι τους οποίους μπορεί να διατρέξουν ορισμένες εύθραυστες οικονομίες με την εφαρμογή μιας τέτοιας αρχής.

Το κεφάλαιο 2 επεξηγεί το *μοντέλο των αποθεμάτων των συντελεστών*, στο οποίο η εξειδίκευση στηρίζεται στους διαθέσιμους πρωταρχικούς συντελεστές και στις τεχνολογίες. Αναλύει τις δυνατότητες να επεκτείνουμε τα συμπεράσματα του μοντέλου στην κατάσταση κατά την οποία ο αριθμός των συντελεστών και των προϊόντων είναι μεγαλύτερος των δύο, καθώς και τη συμφωνία των ευρημάτων με τα παρατηρημένα γεγονότα. Στην προέκταση αυτής της προσέγγισης, που προσδιορίζει τη φύση της σχέσης ανάμεσα στο άνοιγμα και στην ανταμοιβή των συντελεστών, το κεφάλαιο τούτο θίγει το επίμαχο πρόβλημα της επίπτωσης του εμπορίου στους μισθούς και στην απασχόληση των ανεπτυγμένων χωρών.

Στο κεφάλαιο 3 εκτίθενται οι *σύγχρονες θεωρίες των συναλλαγών* που επικαλούνται άλλους καθοριστικούς παράγοντες, πέρα από το απόθεμα σε συντελεστές. Αυτές οι θεωρίες στηρίζονται στην καινοτομία, στις αύξουσες αποδόσεις κλίμακας και στη διαφοροποίηση των προϊόντων. Η ικανότητα μιας χώρας για καινοτομία της επιτρέπει να καταλαμβάνει θέσεις στην παγκόσμια αγορά για ορισμένα αγαθά, ανεξάρτητα από τα πλεονεκτήματά της ως προς τους διαθέσιμους πόρους. Η παρουσία αυξουσών αποδόσεων κλίμακας είναι επίσης πηγή εμπορίου, καθώς η δυνατότητα να παράγει μια χώρα για μια πολύ μεγαλύτερη αγορά με ελάχιστο επιπρόσθετο κόστος, τη βοηθά να είναι ανταγωνιστικότερη. Η αναζήτηση διαφοροποιημένων αγαθών, που η κατανάλωσή τους αυξάνει τη συλλογική χρησιμότητα,¹ τρέφει έναν νέο τύπο εμπορίου, το ενδοκλαδικό

1. [ΣτΜ] Utilité: στο εγχειρίδιο του Samuelson αποδίδεται ως χρησιμότητα (Paul A. Samuelson,

εμπόριο. Η ανάπτυξη του εμπορίου των ενδιάμεσων αγαθών αποκαλύπτει ότι υπάρχει μια αύξουσα διαδικασία καταμερισμού των παραγωγικών διαδικασιών και μετριάζει την εμβέλεια των θέσεων των κεφαλαίων 1 και 2, που εξετάζουν μόνο καταναλωτικά αγαθά. Η παρουσία ετερογενών επιχειρήσεων, με ορισμένες να συγκεντρώνουν τον κύριο όγκο των εξαγωγών, ενώ άλλες να αγνοούν την παγκόσμια αγορά, μας αναγκάζει να αναθεωρήσουμε ορισμένες προϋποθέσεις των παραδοσιακών θεωριών.

Το κεφάλαιο 4 μελετά τις *επιπτώσεις του προστατευτισμού* υπό τις διάφορες μορφές του (τελωνειακοί δασμοί, ποσοτικός περιορισμός, επιδότηση) στη συλλογική ευημερία της χώρας που το κράτος της παρεμβαίνει, και στην κατάσταση των ξένων χωρών. Αυτές οι επιπτώσεις εξαρτώνται από τη δομή των αγορών, καθώς ο ανταγωνισμός συνεπάγεται απώλειες για όλους, ενώ η παρουσία χωρών ή επιχειρήσεων που διαθέτουν μονοπωλιακή εξουσία ή βρίσκονται σε μια ολιγοπωλιακή αγορά, δίνει τη δυνατότητα για κέρδη, αν έχει επιλεγεί σωστά η εμπορική πολιτική. Τα επιχειρήματα υπέρ κρατικών παρεμβάσεων στο εξωτερικό εμπόριο της χώρας βρίσκουν έρεισμα σε ορισμένες από αυτές τις αναλύσεις ή στην υπεράσπιση επιμέρους συμφερόντων.

Το κεφάλαιο 5, αφιερωμένο στην *οργάνωση των παγκόσμιων συναλλαγών*, περιγράφει τον ρόλο των πολυμερών θεσμών (GATT και ΔΟΕ) μέσα στη σημερινή διαδικασία απελευθέρωσης του εμπορίου και παρουσιάζει πραγματολογικά στοιχεία για το επίμαχο ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο άνοιγμα και στην ανάπτυξη αφενός, και ανάμεσα στο άνοιγμα και στις ανισότητες αφετέρου. Εκθέτει τα κύρια στοιχεία της πολιτικής οικονομίας της προστασίας, που αποβλέπει στο να φέρει στο φως τους μηχανισμούς οι οποίοι βρίσκονται στη βάση της επιλογής της εκάστοτε εμπορικής πολιτικής από τις κυβερνήσεις.

Το κεφάλαιο 6 αναλύει το *περιεχόμενο ενός ισοζυγίου πληρωμών*, λογιστικού εγγράφου που προσφέρει συνθετική και συνεκτική παρουσίαση των οικονομικών σχέσεων μιας χώρας με το εξωτερικό, συγκεντρώνοντας τις πράξεις κάθε είδους, είτε αφορούν τα εμπορεύματα και τις υπηρεσίες, είτε τους τίτλους ή τα νομίσματα. Το κεφάλαιο υπογραμμίζει τις σχέσεις που συνδέουν το τρέχον υπόλοιπο με τις μακροοικονομικές μεταβλητές και αναλύει τις παγκόσμιες ανισορροπίες που σηματοδοτούν τη σημερινή περίοδο.

Το κεφάλαιο 7 εξετάζει τους *παράγοντες που επιδρούν στο τρέχον ισοζύγιο πληρωμών* κάνοντας αναφορά στις διαχρονικές επιλογές που αφορούν τις αποφάσεις της κοινωνίας για κατανάλωση και επένδυση, και λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα στις τιμές (ρυθμός πληθωρισμού και διακύμανση της συναλλαγματικής ισοτιμίας) και τα εισοδηματικά αποτελέσματα (διακύμανση του εθνικού εισοδήματος της χώρας και των ξένων χωρών). Αυτές οι αναλύσεις επιτρέπουν να προσδιορίσουμε τους όρους υπό τους οποίους μια χώρα μπορεί να διαχειρίζεται τα τρέχοντα ελλείμματά της επί αρκετά έτη, και αποσαφηνίζουν τους μηχανισμούς που συνδέουν τον πληθωρισμό, τις διακυμάνσεις του συναλλάγματος και τις αυξομειώσεις της δραστηριότητας με το πλεόνασμα ή το έλλειμμα του τρέχοντος ισοζυγίου.

W. D. Nordhaus, *Οικονομική*, 16η διεθνής έκδοση, μτφ. Θ. Αθανασίου – Ν. Σταματάκη, Παπαζήσης 2000). Η έννοια αυτή συνδέεται με τη σχολή των Ωφελιστών (Jeremy Bentham, John Stuart Mill), στα Οικονομικά και στην Ηθική φιλοσοφία. Θα μπορούσε λοιπόν να αποδοθεί και ως *ωφέλεια*, ώστε να αναδειχθεί η καταγωγή της έννοιας από εκείνο το ρεύμα σκέψης, τις φιλοσοφικές παραδοχές και τους (ενδεχόμενους) θεωρητικούς περιορισμούς του.

Το κεφάλαιο 8 πραγματεύεται τις *σχέσεις* ανάμεσα, αφενός στο *ισοζύγιο πληρωμών* στο σύνολό του (τρέχον ισοζύγιο και κινήσεις χρηματοοικονομικών στοιχείων του ενεργητικού) και, αφετέρου, στις *μεταβλητές δραστηριότητας*, τις *προσφορές χρήματος* και τις *συναλλαγματικές ισοτιμίες*. Θίγει το ζήτημα των αποτελεσμάτων που έχει, σε βραχυχρόνια περίοδο, η πολιτική επί του προϋπολογισμού και η νομισματική πολιτική στην εσωτερική δραστηριότητα και στα υπόλοιπα του ισοζυγίου πληρωμών, υπό τα διάφορα συναλλαγματικά καθεστώτα (σταθερό συνάλλαγμα και ευέλικτο συνάλλαγμα), με αφετηρία το μοντέλο των Mundell-Fleming. Η επέκταση αυτού του μοντέλου, σε πλαίσιο μακροχρόνιας περιόδου, μας επιτρέπει να ενσωματώσουμε στην ανάλυση την ευελιξία των τιμών και των μισθών και να δείξουμε σε τι επηρεάζει αυτή η ευελιξία τον αντίκτυπο των τύπων οικονομικής πολιτικής σε ανοιχτή οικονομία.

Το κεφάλαιο 9 αναλύει *τη λειτουργία της αγοράς συναλλάγματος και τις θεωρίες της διαμόρφωσης των συναλλαγματικών ισοτιμιών* (ισοτιμία αγοραστικών δυνάμεων, ισοτιμία των επιτοκίων, νομισματική θεωρία, υπέρβαση). Παρουσιάζει τα μοντέλα που επιδιώκουν να προσφέρουν εξηγήσεις για τις συναλλαγματικές κρίσεις της δεκαετίας του 1990 και των αρχών του 21ου αιώνα. Εκθέτει τη θεωρία των άριστων νομισματικών ζωνών και επιτρέπει να αξιολογήσουμε την καταλληλότητα της συγκρότησης μιας νομισματικής ένωσης ανάμεσα σε διάφορες χώρες. Στη συνέχεια, αυτό το θεωρητικό πλαίσιο χρησιμοποιείται για να αναλύσουμε τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η ζώνη του ευρώ την περίοδο 2010-2011.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Οι διεθνείς συναλλαγές και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα

Σύμφωνα με τη θεωρία των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, το διεθνές εμπόριο αποφέρει κέρδη σε όλες τις χώρες, όποιο κι αν είναι το επίπεδο της ανάπτυξής τους. Αυτή η ανάλυση στηρίζεται στο κόστος εργασίας, αλλά η εμβέλειά της ξεπερνά το αυστηρό αυτό πλαίσιο. Οι διάφορες στατιστικές μέθοδοι προσδιορισμού των εξειδικεύσεων επιτρέπουν να χαρακτηρίσουμε τα πλεονεκτήματα κατά τις συναλλαγές μεταξύ των εθνών. Η αξιοποίηση αυτών των πλεονεκτημάτων προϋποθέτει προσαρμοστική ικανότητα, που ορισμένες χώρες δεν τη διαθέτουν ή δεν τη διαθέτουν επαρκώς.

I. Η αρχή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων

Η αρχή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, που διατυπώθηκε τον 18ο αιώνα από τον κλασικό οικονομολόγο David Ricardo, αποβλέπει στο να αποδείξει την ανωτερότητα των ελεύθερων συναλλαγών από την αυτάρκεια. Έχει ως εξής: *Οι χώρες κερδίζουν από την ανταλλαγή εάν εξειδικεύονται στην παραγωγή του αγαθού (των αγαθών) που έχουν το χαμηλότερο σχετικό κόστος παραγωγής και εάν εισάγουν το αγαθό (τα αγαθά) με το υψηλότερο σχετικό κόστος παραγωγής.*

Μπορούμε να δείξουμε αυτό το αποτέλεσμα με το παράδειγμα δύο χωρών που παράγουν δύο αγαθά.

A. Κόστος εργασίας και εξειδικεύσεις

As υποθέσουμε ότι δύο χώρες, η A και η B, παράγουν δύο αγαθά, σιτάρι και αυτοκίνητα, χάρη σε έναν μόνο βασικό συντελεστή, την εργασία, ο οποίος χρησιμοποιείται είτε για την παραγωγή σιταριού είτε στην κατασκευή αυτοκινήτων στο εσωτερικό της κάθε χώρας χωριστά. Η κάθε χώρα χρησιμοποιεί τον δικό της συντελεστή παραγωγής. Οι ανάγκες σε εργασία ανά μονάδα προϊόντος (ή το κόστος ανά μονάδα) διαφέρουν στην κάθε χώρα, λόγω διαφορετικών τεχνολογιών¹ είτε λόγω διαφορετικών φυσικών πλεονεκτημάτων (κλίμα, ποιότητα του εδάφους κλπ.). Υποθέτουμε (Πίνακας 1.1) ότι ο αριθμός αναγκαίων μονάδων εργασίας για την παραγωγή ενός αγαθού είναι μικρότερος, στους δύο κλάδους, στη χώρα A. Αυτή διαθέτει λοιπόν απόλυτο πλεονέκτημα σε

1. [ΣτΕ] Η τεχνολογία είναι η παραγωγικότητα εργασίας στους κλάδους σιταριού και αυτοκινήτου. Αποτελεί την αναγκαία ποσότητα εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, ήτοι τις ώρες εργασίας που απαιτούνται για την παραγωγή ενός κιλού σιταριού ή ενός αυτοκινήτου.

σύγκριση με τη Β, πράγμα που θα μπορούσε να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η χώρα Α πρέπει να εξαγάγει τα δύο αγαθά στη χώρα Β. Στην πραγματικότητα, όπως θα δείξουμε, το συμφέρον των δύο χωρών είναι άλλο. Για να επωφεληθούν και οι δύο από την ανταλλαγή, πρέπει η Α να εξαγάγει σιτάρι στη Β και η Β να εξαγάγει αυτοκίνητα στην Α.

Πίνακας 1.1 – Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, στην Α και στη Β χώρα

	Χώρα Α	Χώρα Β
Σιτάρι	2	5
Αυτοκίνητο	3	4

Εάν η Α παραμείνει σε καθεστώς αυτάρκειας,² τότε αποκτά, εγκαταλείποντας την παραγωγή μιας μονάδας σιταριού, τα $2/3$ ενός αυτοκινήτου. Εάν, πουλώντας στη διεθνή αγορά μία μονάδα σιταριού λάβει από τη Β παραπάνω από $2/3$ αυτοκινήτου, τότε η συλλογική της κατάσταση βελτιώνεται, κερδίζει από την ανταλλαγή σε σύγκριση με την αυτάρκεια. Αντιστοίχως, εάν η Β παραμείνει σε καθεστώς αυτάρκειας, αποκτά, εγκαταλείποντας την παραγωγή ενός αυτοκινήτου, τα $4/5$ μιας μονάδας σιταριού. Εάν, συναλλασσόμενη με την Α, μπορεί να αποκτήσει πάνω από $4/5$ μιας μονάδας σιταριού ανά ένα αυτοκίνητο, αποκομίζει κέρδος, σε σχέση με την αυτάρκεια. Έτσι, κάθε τιμή του αυτοκινήτου, με βάση το σιτάρι, που βρίσκεται ανάμεσα στα $4/5$ και τα $3/2$ είναι συμφέρουσα για τις δύο χώρες. Για κάθε ένα αυτοκίνητο, η Β παίρνει περισσότερο σιτάρι απ' όσο θα έπαιρνε εάν το καλλιεργούσε η ίδια, και για κάθε μία μονάδα σιταριού η Α παίρνει μεγαλύτερη ποσότητα αυτοκινήτων απ' ό,τι εάν τα παρήγε η ίδια.

Άρα το σχετικό κόστος, $4/5$ και $3/2$, και όχι το απόλυτο κόστος, είναι αυτό που καθορίζει τα πλεονεκτήματα της συναλλαγής. Αυτά τα πλεονεκτήματα ονομάζονται συγκριτικά πλεονεκτήματα.

Β. Η τιμή ανταλλαγής στο μοντέλο των συγκριτικών πλεονεκτημάτων

Για τον καθορισμό της ακριβούς θέσης της τιμής ανταλλαγής είναι αναγκαίο να διαθέτουμε και άλλα στοιχεία, πέρα από το κόστος. Πραγματικά, εάν γνωρίζουμε το μέγεθος της χώρας (συνολικός αριθμός διαθέσιμων μονάδων εργασίας) και τις καταναλωτικές συμπεριφορές, είναι δυνατόν να προσδιορίσουμε όλα τα χαρακτηριστικά της ανταλλαγής, ιδίως την τιμή.

Ας υποθέσουμε ότι ο αριθμός διαθέσιμων μονάδων εργασίας στη χώρα Α είναι

2. [ΣτΕ] Κατά τον Αριστοτέλη η έννοια της Αυτάρκειας (αυτάρκης: αὐτός + ἀρκέω-ώ) αναφέρεται στην ικανοποίηση των αναγκών με τις δικές μας δυνάμεις, χωρίς να εξαρτόμαστε οικονομικά από άλλους. Μια αυτάρκης πόλις-κράτος προσφέρει στους πολίτες της και το ζήν αλλά και το εὐ ζήν, καθώς διαθέτει δύναμη, σωστή διοίκηση και ευνομία, εύφορα εδάφη για την παραγωγή προϊόντων και καλή γεωγραφική θέση για την εξασφάλιση της άμυνας και για τη διεξαγωγή του εμπορίου. Βλ. σχετικά Αριστοτέλους *Πολιτικά* Εν. 12η, «η πόλις είναι η τελειότερη μορφή κοινωνίας».

6.000 και στη χώρα B είναι 10.000. Έστω ότι p η τιμή του αυτοκινήτου με βάση το σιτάρι (p = αριθμός μονάδων σιταριού που πρέπει να πληρώσει κάποιος για να αποκτήσει ένα αυτοκίνητο). Εάν επιλέξουμε το σιτάρι ως μέγεθος αναφοράς (η τιμή του είναι ένα), τότε το εθνικό εισόδημα³ αποτιμημένο σε σιτάρι σε μια χώρα ορίζεται από την εξής σχέση: παραγωγή σιταριού + p (παραγωγή αυτοκινήτων) = εθνικό εισόδημα. Δεχόμαστε επιπλέον ότι οι καταναλωτές αφιερώνουν 50% του εισοδήματός τους για αγορές σιταριού και 50% για αγορές αυτοκινήτων.

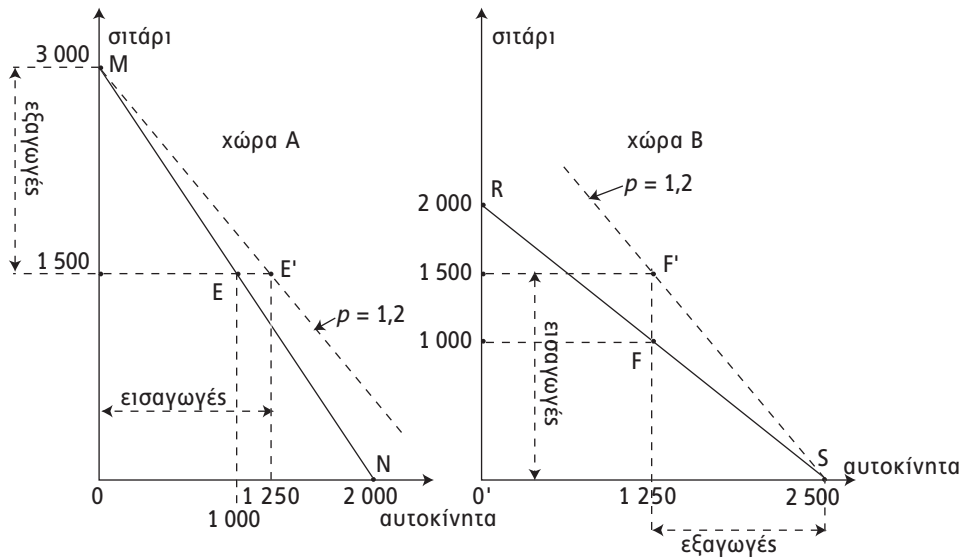
• Αυτάρκεια

Σε καθεστώς αυτάρκειας, η σχετική τιμή του αυτοκινήτου με βάση το σιτάρι είναι ίση με τον λόγο ανάμεσα στο κόστος του ενός και στο κόστος του άλλου σε εργασία: στη χώρα A αυτή η τιμή ισούται με $3/2=1,5$ και στη χώρα B αυτή ανέρχεται στα $4/5=0,8$. Στην αυτάρκεια, το εισόδημα ισούται με τη μέγιστη δυνατή παραγωγή σιταριού: οπότε στην A το εθνικό εισόδημα είναι 3.000 μονάδες σιταριού και στη B ανέρχεται σε 2.000 μονάδες σιταριού. Οι ποσότητες που παράγονται και καταναλώνονται από το κάθε αγαθό αντιστοιχούν στα παραπάνω εθνικά εισοδήματα:

- κατανάλωση σιταριού στην A = παραγωγή σιταριού στην A = $0,5 \times$ το εισόδημα της A = $0,5 \times 3.000 = 1.500$ μονάδες σιταριού
- κατανάλωση αυτοκινήτων στην A = παραγωγή αυτοκινήτων στην A = $0,5 \times$ (εισόδημα της A)/ $1,5 = 0,5 \times 2000 = 1000$ αυτοκίνητα
- κατανάλωση σιταριού στη B = παραγωγή σιταριού στη B = $0,5 \times$ το εισόδημα της B = $0,5 \times 2000 = 1000$ μονάδες σιταριού
- κατανάλωση αυτοκινήτων στη B = παραγωγή αυτοκινήτων στη B = $0,5 \times$ (εισόδημα της B)/ $0,8 = 0,5 \times 2.500 = 1250$ αυτοκίνητα.

Αυτή η ισορροπία αυτάρκειας εξηγείται στο σχήμα 1.1, όπου το τμήμα MN αντιπροσωπεύει όλες τις δυνατές μορφές παραγωγής της A, όταν η παραγωγή σιταριού κυμαίνεται από μηδέν μέχρι τη μέγιστη ποσότητα, 3.000 μονάδες, και το τμήμα RS αντιπροσωπεύει όλες τις δυνατές μορφές παραγωγής της B, όταν η παραγωγή σιταριού κυμαίνεται από μηδέν μέχρι τη μέγιστη ποσότητα, 2.000 μονάδες. Η αυτάρκεια στην A αντιπροσωπεύεται από το σημείο E και η αυτάρκεια στη B από το σημείο F.

3. [ΣτΕ] Το Εθνικό Εισόδημα είναι το εισόδημα που αποκτάται από τους συντελεστές παραγωγής κατά μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Σχήμα 1.1 – Αυτάρκεια και ελεύθερες συναλλαγές στο μοντέλο του Ricardo

• Ελεύθερες συναλλαγές

Ας υποθέσουμε τώρα ότι οι δύο χώρες συναλλάσσονται. Καθώς καμία από τις δύο δεν ορθώνει κάποιον φραγμό στην είσοδο των εισαγωγών και καθώς δεν υπάρχει καθόλου κόστος μεταφοράς, η σχετική τιμή ανταλλαγής μεταξύ της A και της B, p , είναι ταυτόσημη με τη σχετική τιμή που καθορίζεται στο εσωτερικό της κάθε χώρας. Αυτή η τιμή θα κυμαίνεται κατ' ανάγκη ανάμεσα στις σχετικές τιμές αυτάρκειας: $4/5 < p < 3/2$. Όντως, εάν η τιμή ήταν μεγαλύτερη από $3/2$, τότε οι παραγωγοί της A και της B θα οδηγούνταν στο να παράγουν μόνο αυτοκίνητα (γιατί η τιμή τους θα ήταν μεγαλύτερη από την τιμή αυτάρκειας στις δύο χώρες), και δεν θα υπήρχε καθόλου σιτάρι διαθέσιμο στην αγορά, για να ανταποκριθούμε στη ζήτηση των καταναλωτών. Αντιστοίχως, εάν η p ήταν μικρότερη από $4/5$, οι παραγωγοί της A και της B θα οδηγούνταν στο να παράγουν μόνο σιτάρι (γιατί η σχετική τιμή του σιταριού $1/p$ θα ήταν μεγαλύτερη από $5/4$, δηλαδή από τις δύο σχετικές τιμές αυτάρκειας, $2/3$ και $5/4$) και δεν θα υπήρχε στην αγορά κανένα διαθέσιμο αυτοκίνητο για να ανταποκριθούμε στη ζήτηση των καταναλωτών.

Η θέση της τιμής p μέσα στο εύρος των τιμών αυτάρκειας εξαρτάται από το κόστος, από το μέγεθος των χωρών και από τις καταναλωτικές συμπεριφορές. Στην πραγματικότητα, οι μεν εξειδικεύσεις εξαρτώνται από το συγκριτικό κόστος σε κάθε χώρα, οι δε ποσότητες που παράγονται συνδέονται με το μέγεθος της χώρας (αριθμός εργαζομένων) και η εκάστοτε κατανάλωση εξαρτάται από τα εισοδήματα (που τα ίδια βασίζονται στην παραγωγή). Όλα αυτά τα στοιχεία συμβάλλουν στη διαμόρφωση της προσφοράς ή της ζήτησης στην κάθε αγορά, άρα συμμετέχουν στον καθορισμό της τιμής.

Στο παράδειγμά μας, η τιμή περιλαμβάνεται αυστηρά μέσα στο εύρος των τιμών αυτάρκειας: $4/5 < p < 3/2$. Θα το αποδείξουμε καθορίζοντας το επίπεδό της που απο-

δεικνύεται συμβατό με τους περιορισμούς των διεθνών συναλλαγών, δηλαδή με την ισότητα μεταξύ εισαγωγών και εξαγωγών στην εκάστοτε αγορά.

Αφού η p είναι ενδιάμεση τιμή των τιμών αυτάρκειας στις δύο χώρες, η χώρα Α εξειδικεύεται εξ ολοκλήρου στην παραγωγή σιταριού, γιατί η σχετική τιμή του, $1/p$, είναι μεγαλύτερη από την τιμή αυτάρκειας, η οποία είναι $2/3$. Παρόμοια, η χώρα Β εξειδικεύεται εξ ολοκλήρου στην παραγωγή αυτοκινήτων, που η σχετική τιμή τους, p , είναι μεγαλύτερη από την τιμή αυτάρκειας, η οποία είναι $4/5$. Η Α λοιπόν παράγει 3.000 μονάδες σιταριού και κανένα αυτοκίνητο, ενώ η Β παράγει 2.500 αυτοκίνητα και καμία μονάδα σιταριού. Το εθνικό εισόδημα, αποτιμώμενο σε σιτάρι, ανέρχεται σε 3.000 στη χώρα Α και σε $2.500p$ στη χώρα Β. Η κατανάλωση σιταριού στην Α είναι ίση με $0,5 \cdot 3.000 = 1.500$ μονάδες σιταριού και αυτή της Β ισούται με $0,5 \cdot 2.500p = 1250p$ μονάδες σιταριού. Καθώς οι χώρες συναλλάσσονται, η εξαγωγή σιταριού από την Α είναι ίση προς την εισαγωγή σιταριού από τη Β: $3.000 - 1.500 = 1250p$. Η τιμή p προσδιορίζεται λοιπόν στο $1.500/1.250 = 1,2$. Η τιμή αυτή είναι σύμφωνη με την αρχική υπόθεσή μας, αφού περιλαμβάνεται μεταξύ του $4/5$ και του $3/2$. Η γνώση αυτής της τιμής επιτρέπει να προσδιορίσουμε όλα τα χαρακτηριστικά της διεθνούς ισορροπίας. Αυτά παριστάνονται στον πίνακα 1.2

Πίνακας 1.2 – Οι ελεύθερες συναλλαγές στο μοντέλο των συγκριτικών πλεονεκτημάτων

	Εθνικό εισόδημα, αποτιμώμενο σε σιτάρι	Σιτάρι			Αυτοκίνητα		
		Παραγωγή	Κατανάλωση	Εξαγωγή (+) ή Εισαγωγή (-)	Παραγωγή	Κατανάλωση	Εξαγωγή (+) ή Εισαγωγή (-)
Χώρα Α	3000	3000	1500	+1500	0	1250	-1250
Χώρα Β	3000	0	1500	-1500	2500	1250	+1250

Η κατάσταση ελεύθερων συναλλαγών αποδίδεται στο σχήμα 1.1. Το σημείο Μ αντιστοιχεί στην παραγωγή της Α και το σημείο Ε' στην κατανάλωσή της. Καθώς η κατανάλωση σιταριού είναι η ίδια όπως ήταν και επί αυτάρκειας, μπορούμε να εκτιμήσουμε το κέρδος της συναλλαγής για την Α από την αύξηση στην κατανάλωση αυτοκινήτων, που κατέστη δυνατή με το διεθνές εμπόριο, και είναι ίση προς $1.250 - 1000 = 250$ αυτοκίνητα. Αντιστοίχως, η παραγωγή της Β σε αυτοκίνητα βρίσκεται στο σημείο S και η κατανάλωσή της στο σημείο F'. Η κατανάλωση της Β σε αυτοκίνητα είναι η ίδια όπως ήταν και επί αυτάρκειας, και το κέρδος από το διεθνές εμπόριο μπορεί να μετρηθεί από την επιπλέον κατανάλωση σιταριού, σε σύγκριση με την αυτάρκεια, δηλαδή $1.500 - 1.000 = 500$ μονάδες σιταριού. *Οι συναλλαγές είναι ισορροπημένες*: η εξαγωγή του καθενός αγαθού ισούται με την εισαγωγή του. Η σχετική τιμή της συναλλαγής (1,2) είναι ίση προς την κλίση των ευθειών ME' και SF' – μόνο ο συμβολισμός αλλάζει.

Συμπέρασμα

Στο μοντέλο των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, εάν η σχετική τιμή ανταλλαγής περιλαμβάνεται αυστηρά ανάμεσα στο σχετικό κόστος του ενός και στο σχετικό κόστος του άλλου αγαθού:

- η κάθε χώρα εξειδικεύεται εξ ολοκλήρου στην παραγωγή του αγαθού που έχει συγκριτικό πλεονέκτημα
- αυτή η εξειδίκευση επιτρέπει σε κάθε χώρα να αποκομίσει κέρδος, σε σύγκριση με την κατάσταση αυτάρκειας.

Παρατηρήσεις

- α) Ενδέχεται, για ορισμένες καταναλωτικές συμπεριφορές, η τιμή ανταλλαγής να συμπίπτει με το σχετικό κόστος του αγαθού της μιας από τις δύο χώρες. Στην περίπτωση αυτή, η χώρα στην οποία ισχύει η εν λόγω ισότητα δεν αποκομίζει κανένα κέρδος από τη συναλλαγή, ενώ, αντίστροφα, η άλλη χώρα απολαμβάνει μέγιστο κέρδος, λόγω του ότι η διεθνής τιμή είναι στο μέγιστο επίπεδό της από την τιμή του αγαθού επί αυτάρκειας. Εάν, για παράδειγμα, η προτίμηση για το σιτάρι αυξάνεται, η τιμή ελεύθερων συναλλαγών για το αυτοκίνητο με βάση το σιτάρι μειώνεται, πλησιάζει την τιμή αυτάρκειας της Β (4/5) και καταλήγει να εξισωθεί με αυτήν. Στο παράδειγμά μας, μπορούμε να δείξουμε ότι εάν οι καταναλωτές αφιερώνουν τουλάχιστον το 60% του εισοδήματός τους για να καταναλώνουν σιτάρι, η τιμή ανταλλαγής είναι ίση με 4/5. Η χώρα Β δεν κερδίζει τίποτα από τη συναλλαγή, ενώ το κέρδος της Α είναι το μέγιστο. Εάν η κοινωνία της Β αποκτήσει επίγνωση αυτής της απουσίας κέρδους και αρνηθεί τη συναλλαγή, τότε η κάθε χώρα παραμένει σε καθεστώς αυτάρκειας και η χώρα Α χάνει την ευκαιρία να αποκτήσει το μέγιστο κέρδος.
- β) Το κέρδος κάθε χώρας εκτιμήθηκε με βάση την αύξηση στην κατανάλωση του εισαγόμενου προϊόντος, την οποία επέτρεψε το διεθνές εμπόριο. Μπορούμε να προτείνουμε ένα άλλο μέτρο του εν λόγω κέρδους, κάνοντας αναφορά στη διακύμανση⁴ του εθνικού εισοδήματος σε σταθερές τιμές.⁵ Ας υποθέσουμε ότι μετράμε το εισόδημα κάθε χώρας, στις δύο καταστάσεις της οικονομίας (αυτάρκεια και διεθνές εμπόριο) με το σύστημα τιμών της αυτάρκειας. Στην κατάσταση αυτάρκειας, το εισόδημα της Α είναι ίσο προς 3.000 μονάδες σιταριού και στην ανοιχτή οικονομία είναι το εξής: κατανάλωση σιταριού + $(3/2) \times$ (κατανάλωση αυτοκινήτων) = $1.500 + (3/2) \times 1250 = 3.375$ μονάδες σιταριού. Ισχύει $3.375 > 3000$. **Άρα υπάρχει όντως αύξηση εισοδήματος σε**

4. [ΣτΕ] Η διακύμανση, ως στατιστική έννοια, ορίζεται ως ο μέσος αριθμητικός των τετραγώνων των αποκλίσεων (διαφορών) των τιμών του πληθυσμού από τον μέσο αριθμητικό τους. Βλ. σχετικά Φώτης (2015) *Χρηματοοικονομική Ανάλυση Επενδύσεων. Κοινωνικο-οικονομική αξιολόγηση επενδυτικών προγραμμάτων*, Εκδόσεις Προπομπός, σ. 95.

5. [ΣτΕ] Οι τιμές μιας μεταβλητής αφού έχει αφαιρεθεί από αυτές η επίδραση των τιμών. Π.χ., αν οι τιμές των αγαθών αυξηθούν κατά 50% ενώ το επίπεδο παραγωγής παραμένει σταθερό, τότε η χρηματική αξία του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος θα εμφανιστεί αυξημένη κατά 50% παρόλο που το επίπεδο παραγωγής θα παραμένει αμετάβλητο.

σταθερές τιμές. Θα καταλήγαμε στον ίδιο τύπο αποτελέσματος για τη χώρα B και το συμπέρασμα θα ήταν αμετάβλητο, εάν χρησιμοποιούσαμε την τιμή ελεύθερων συναλλαγών (1,2) στη θέση των τιμών αυτόαρκειας.

II. Μισθοί, παραγωγικότητα και εξειδικεύσεις

Σε αυτό το απλό μοντέλο, όπου ο μόνος συντελεστής που αμείβεται είναι η εργασία, ο μισθός ισούται με το εθνικό εισόδημα, διαιρούμενο με τον αριθμό των εργαζομένων. Είναι δυνατόν να δείξουμε ότι υπάρχει σχέση ανάμεσα στον μισθό κάθε χώρας, στο πλεονέκτημα και στην εξειδίκευσή της. Αυτή η σχέση παραμένει αληθής στην περίπτωση που οι χώρες παράγουν περισσότερα από δύο αγαθά και βάσει αυτής μπορούμε να εκτιμήσουμε την εμπειρική εγκυρότητα του νόμου των συγκριτικών πλεονεκτημάτων.

A. Η περίπτωση δύο χωρών και δύο αγαθών

Η κατάσταση ελεύθερων συναλλαγών που μελετήσαμε στο Τμήμα I χαρακτηρίζεται από εθνικό εισόδημα ίσο με 3.000 μονάδες στην A και στη B. Καθώς ο αριθμός των εργαζομένων είναι 6.000 στην A, ο μισθός που καταβάλλεται σε κάθε εργαζόμενο της A, μ_A , είναι ίσος προς $3.000/6.000 = 0,5$ μονάδας σιταριού (αγαθό 1). Αντιστοίχως, ο μισθός στη B, μ_B , ισούται προς $3.000/10.000 = 0,3$ μονάδας σιταριού. Παρατηρούμε ότι στην κάθε χώρα, στον κλάδο που παράγει, το κόστος ανά μονάδα ως προς την αξία (κόστος ανά μονάδα $\times$ μισθός) είναι ίσο με την τιμή του αγαθού. Έτσι, στη χώρα A, που παράγει σιτάρι, $2 \times \mu_A = 2 \times 0,5 = 1 =$ τιμή του σιταριού. Αντίστοιχα στη χώρα B, $4 \times \mu_B = 4 \times 0,3 = 1,2 =$ τιμή του αυτοκινήτου (αγαθό 2). Αυτές οι σχέσεις γράφονται επίσης ως εξής: κόστος του σιταριού στην A $\times$ μισθός στην A = τιμή του σιταριού και κόστος του αυτοκινήτου στη B $\times$ μισθός στη B = τιμή του αυτοκινήτου.

Γνωρίζουμε ότι (κόστος του αγαθού 2 στη B / κόστος του αγαθού 1 στη B) $<$ (τιμή του αγαθού 2 / τιμή του αγαθού 1) $<$ (κόστος του αγαθού 2 στην A / κόστος του αγαθού 1 στην A). Συνδυάζοντας αυτές τις διαφορετικές σχέσεις, λαμβάνουμε το εξής αποτέλεσμα:

$$\frac{\pi_2^A}{\pi_2^B} < \frac{s_A}{s_B} < \frac{\pi_1^A}{\pi_1^B}, \text{ όπου το σύμβολο } \pi_i^j \text{ δηλώνει την παραγωγικότητα της εργασίας}$$

(αντιστρόφως ανάλογη του κόστους) στον κλάδο i και στη χώρα j .

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι όταν οι δύο χώρες είναι εξ ολοκλήρου εξειδικευμένες σύμφωνα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους και συναλλάσσονται μεταξύ τους, ο λόγος μεταξύ των μισθών ανοιχτής οικονομίας περιλαμβάνεται αυστηρά μέσα στο εύρος που σχηματίζουν οι τιμές σχετικής παραγωγικότητας της καθεμιάς. Το αγαθό που η σχετική παραγωγικότητά του είναι χαμηλότερη από τον λόγο των μισθών εισάγεται από τη χώρα, και εκείνο που η σχετική παραγωγικότητά του είναι υψηλότερη από τον λόγο μεταξύ των μισθών εξάγεται από τη χώρα.

Β. Η περίπτωση δύο χωρών και οποιουδήποτε αριθμού αγαθών

Η σχέση την οποία μόλις διευκρινίσαμε, ανάμεσα στον λόγο των μισθών προς την παραγωγικότητα αφενός, και στις εξειδικεύσεις αφετέρου, μπορεί να γενικευθεί για οποιονδήποτε αριθμό αγαθών. Ας εξετάσουμε, για παράδειγμα, πέντε αγαθά –το σιτάρι, το σκυρόδεμα, τα αυτοκίνητα, τα αεροπλάνα και τα ψυγεία– και **ας υποθέσουμε** ότι οι σχετικές παραγωγικότητες της εργασίας είναι διατεταγμένες ως εξής:

$$\frac{\pi^A_{\text{σκυρόδεμα}}}{\pi^B_{\text{σκυρόδεμα}}} < \frac{\pi^A_{\text{ψυγεία}}}{\pi^B_{\text{ψυγεία}}} < \frac{\pi^A_{\text{αυτοκίνητα}}}{\pi^B_{\text{αυτοκίνητα}}} < \frac{\text{μισθός } A}{\text{μισθός } B} < \frac{\pi^A_{\text{σιτάρι}}}{\pi^B_{\text{σιτάρι}}} < \frac{\pi^A_{\text{αεροπλάνα}}}{\pi^B_{\text{αεροπλάνα}}}$$

Εάν οι δύο χώρες συμμορφωθούν με το μοντέλο εξειδίκευσης που εκτίθεται στο Τμήμα Ι, τότε η χώρα Α πρέπει να εξειδικευθεί στα αγαθά εκείνα που η σχετική τους παραγωγικότητα είναι υψηλότερη από τον λόγο μεταξύ των μισθών, έστω το σιτάρι και τα αεροπλάνα, και πρέπει να εισάγει, από τη χώρα Β, τα αγαθά που η σχετική τους παραγωγικότητα είναι χαμηλότερη από τον λόγο μεταξύ των μισθών, έστω τα αυτοκίνητα, τα ψυγεία και το σκυρόδεμα.

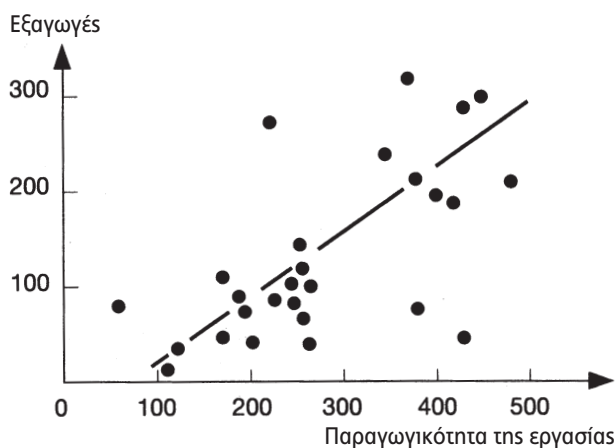
Γ. Οι εμπειρικοί έλεγχοι

Οι εμπειρικές μελέτες που αποσκοπούν στο να ελέγξουν την εξηγητική ισχύ της θεωρίας των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, εμπνέονται σαφώς από τη σχέση του τμήματος Β. Ωστόσο, όπως κάθε μοντέλο, έτσι και αυτό των συγκριτικών πλεονεκτημάτων προτείνει μια σχηματική άποψη των οικονομικών φαινομένων. Υποθέτει, συγκεκριμένα, ότι η κάθε χώρα εξάγει μόνον ορισμένα αγαθά και εξαρτάται εξ ολοκλήρου από την άλλη χώρα για τα αγαθά στα οποία έχει μειονέκτημα ως προς την παραγωγικότητα. Στην πραγματικότητα, οι αντιθέσεις είναι λιγότερο ξεκάθαρες, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τις ανεπτυγμένες χώρες. Αυτές εξάγουν την πλειονότητα των μεταποιημένων αγαθών, ακόμη και όταν αυτά τα αγαθά χαρακτηρίζονται από μειονεκτική σχετική παραγωγικότητα της εργασίας. Λαμβάνοντας υπόψη αυτό το φαινόμενο, οι δημιουργοί των ελέγχων έχουν ερμηνεύσει την αρχή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων θεωρώντας ότι μία χώρα πρέπει να εξάγει *σε μικρές ποσότητες τα αγαθά με χαμηλή σχετική παραγωγικότητα και σε μεγάλες ποσότητες αγαθά με υψηλή σχετική παραγωγικότητα*.

Έτσι, οι έλεγχοι των Mac Dougall, Stern και Balassa συγκρίνουν τον λόγο των εξαγωγών των Ηνωμένων Πολιτειών προς τον υπόλοιπο κόσμο και τις εξαγωγές της Μεγάλης Βρετανίας προς τον υπόλοιπο κόσμο, με τον λόγο ανάμεσα στα μεγέθη παραγωγικότητας της εργασίας στις δύο χώρες. **Ο βαθμός των θετικών συσχετίσεων που ελήφθησαν από τις συγκρίσεις είναι αρκετά υψηλός**, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε στο σχήμα 1.2. Αυτό δείχνει, στην τετμημένη, τους δείκτες των λόγων παραγωγικότητας της εργασίας των Ηνωμένων Πολιτειών και της Μεγάλης Βρετανίας το 1950, ανά κλάδο. Στην τεταγμένη εισάγονται οι ενδείξεις των αντίστοιχων σχέσεων ανάμεσα στις εξαγωγές των δύο χωρών σε τρίτες αγορές, το 1951.

Το κάθε σημείο αντιπροσωπεύει την κατάσταση ενός κλάδου. Η γενική κατεύθυνση

του νέφους των σημείων δείχνει ότι κατά μέσον όρο, όσο μεγαλύτερος είναι ο λόγος των μεγεθών παραγωγικότητας, τόσο μεγαλύτερος είναι ο λόγος των εξαγωγών. Το απόλυτο πλεονέκτημα,⁶ ως προς την παραγωγικότητα της εργασίας, δεν παίζει ρόλο, διότι, παρόλο που η αμερικανική απόλυτη παραγωγικότητα είναι ανώτερη από τη βρετανική απόλυτη παραγωγικότητα σε όλους τους κλάδους, η Μεγάλη Βρετανία είναι εξαγωγός ορισμένων αγαθών.

Σχήμα 1.2 – Δείκτες των λόγων των εξαγωγών των Ηνωμένων Πολιτειών προς αυτές της Μεγάλης Βρετανίας και των λόγων των μεγεθών παραγωγικότητας της εργασίας, 1950-1951 (Βάση 100 για τη Μεγάλη Βρετανία)

Πηγή: B. Balassa, "An Empirical Demonstration of Classical Comparative Cost Theory", *The Review of Economics and Statistics*, τ. XIV, Αύγουστος 1963, σ. 231-238, ανατυπωμένο στο B. Lassudrie-Duchêne, *Échange international et croissance*, Παρίσι, Economica, 1972, σ. 38-54.

Απεναντίας, άλλοι έλεγχοι, που διενεργήθηκαν από τον M. Kreinin, διαψεύδουν το μοντέλο του Ricardo, αν αυτό εκληφθεί με την αυστηρή του μορφή. Έτσι ο λόγος των εξαγωγών του Καναδά σε τρίτες αγορές προς τις εξαγωγές της Αυστραλίας σε τρίτες αγορές, την περίοδο 1950-1951, δεν συσχετίζεται με τον λόγο των αντίστοιχων παραγωγικότητας εργασίας. Το ίδιο ισχύει για τις καναδικές και τις βρετανικές εξαγωγές προς τρίτες χώρες το 1948 και για τις συναλλαγές μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και του Καναδά το 1947.

Όμως η συμβολή των Golub και Hsieh (2000), που αφορά το εμπόριο των μεταποιημένων προϊόντων των Ηνωμένων Πολιτειών και ορισμένων ανεπτυγμένων χωρών κατά τα έτη 1970-1990, δίνει ξανά μια ορισμένη επικαιρότητα στη θέση του Ricardo. Αυτή η μελέτη συσχετίζει, ανά κλάδο, τον λόγο των εξαγωγών των Ηνωμένων Πολιτειών στον υπόλοιπο κόσμο προς τις εξαγωγές μιας άλλης χώρας ή στον υπόλοιπο κόσμο, με τον λόγο της παραγωγικότητας της εργασίας στις Ηνωμένες Πολιτείες προς αυτήν της,

6. [ΣτΕ] Μια χώρα έχει απόλυτο πλεονέκτημα στην παραγωγή ενός προϊόντος, όταν μπορεί να παράγει μια μονάδα αυτού του προϊόντος με λιγότερη εργασία απ' ό,τι η εργασία που απαιτείται για την παραγωγή μιας μονάδας του ίδιου προϊόντος σε μια άλλη χώρα.

και με τον λόγο του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στις Ηνωμένες Πολιτείες προς το κόστος στην i . Οι μελέτες αφορούν τους λογαρίθμους των μεταβλητών, ούτως ώστε οι συντελεστές που υπολογίζονται να δείχνουν την ελαστικότητα. Οι συγγραφείς συμπληρώνουν την ανάλυσή τους αντικαθιστώντας τη μεταβλητή που εξηγείται ως «λόγος των εξαγωγών προς τον υπόλοιπο κόσμο» με το διμερές ισοζύγιο του ζεύγους Ηνωμένες Πολιτείες - χώρα i , που μετράται με βάση τον λόγο των εξαγωγών των Ηνωμένων Πολιτειών προς τη χώρα i διά τις εξαγωγές της χώρας i προς τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στους υπολογισμούς συσχέτισης, οι εξηγητικές μεταβλητές είναι μετατοπισμένες κατά ένα έτος, για να ληφθεί υπόψη ο χρόνος προσαρμογής.

Πίνακας 1.3 – Έλεγχος των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των Ηνωμένων Πολιτειών (ΗΠΑ) σε σχέση με ορισμένες ανεπτυγμένες χώρες για τα μεταποιημένα προϊόντα

	Περίοδος	Ελαστικότητα του λόγου «εξαγωγές των ΗΠΑ/εξαγωγές της χώρας» σε σχέση με τον λόγο «παραγωγικότητα της εργασίας στις ΗΠΑ/παραγωγικότητα της εργασίας της χώρας»* *** (39 κλάδοι)	Περίοδος	Ελαστικότητα του λόγου «εξαγωγές των ΗΠΑ προς την χώρα/εξαγωγές της χώρας προς τις ΗΠΑ» σε σχέση με τον λόγο «κόστος εργασίας ανά μονάδα στις ΗΠΑ/κόστος εργασίας ανά μονάδα στη χώρα»** *** (21 κλάδοι)
Ιαπωνία	1984-1990	0,3	1984-1991	-0,51
Γερμανία	1977-1991	0,15	1977-1990	-0,94
Ηνωμένο Βασίλειο	1979-1991	0,23	1979-1990	-0,03
Γαλλία	1978-1991	0,09	1978-1990	-0,41

* Η παραγωγικότητα είναι ίση με τον λόγο της ποσότητας εργασίας προς την προστιθέμενη αξία του κλάδου στην κάθε χώρα χωριστά.

** Το μισθολογικό κόστος ανά μονάδα προϊόντος ισούται με το αντίστροφο της παραγωγικότητας, πολλαπλασιασμένο επί τον μισθό του κλάδου.

*** Οι μετατροπές των προστιθέμενων αξιών και των μισθών στο ίδιο νόμισμα γίνονται χάρις σε μια συναλλαγματική ισοτιμία με βάση την ισοτιμία αγοραστικής δύναμης, η οποία υπολογίζεται για τα μεταποιημένα αγαθά.

Πηγή: Golub S. & O.T. Hsieh, "Classical Ricardian Theory of Comparative Advantage Revisited", *Review of International Economics*, τόμ. 8 (2), 2000, σ. 221-234.

Τα σημαντικότερα ευρήματα της μελέτης (πίνακας 1.3) δείχνουν ότι οι τιμές ελαστικότητας έχουν το αναμενόμενο πρόσημο. Εάν η σχετική παραγωγικότητα της εργασίας στις ΗΠΑ αυξάνεται, οι εξαγωγές τους προς τον υπόλοιπο κόσμο ευνοούνται, σε σχέση με τη χώρα με την οποία συγκρίνονται. Εάν το σχετικό κόστος της εργασίας στις Ηνωμένες Πολιτείες αυξάνεται, οι εξαγωγές τους προς τη χώρα-εμπορικό εταίρο ζημιώνονται, σε σχέση με τις εισαγωγές τους από εκείνη τη χώρα. Εντούτοις, η ελαστικότητα έχει απόλυτες τιμές αρκετά χαμηλές (πάντοτε σαφώς μικρότερες του 1 και ενίοτε κοντά

στο 0), πράγμα που εξηγεί το γεγονός ότι το κόστος σε εργασία, σε όγκο ή σε αξία (λαμβάνομένου υπόψη του μισθού του κλάδου), δεν είναι παρά ένα στοιχείο μεταξύ άλλων στην ανταγωνιστικότητα των Ηνωμένων Πολιτειών, σε σχέση με ορισμένες ανεπτυγμένες χώρες, κατά τη σύγχρονη εποχή. Άλλωστε οι εκτιμήσεις των Golub και Hsieh χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο συντελεστών συσχέτισης, πράγμα που δείχνει όντως ότι αυτές οι «μεταβλητές Ricardo» δεν εξηγούν παρά ένα περιορισμένο μέρος των διακυμάνσεων των εμπορικών επιδόσεων.

Προφανώς η σχετική παραγωγικότητα της εργασίας δεν είναι το μόνο εξηγητικό στοιχείο των επιδόσεων μιας χώρας σε σύγκριση με μια άλλη, στις αγορές του εξωτερικού. Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και άλλοι παράγοντες: το απόθεμα κεφαλαίου, οι φυσικοί πόροι, η ικανότητα καινοτομίας, η ποιότητα και ο καινοτόμος χαρακτήρας των προϊόντων, η παρουσία οικονομιών κλίμακας. Αυτοί οι παράγοντες θα αναλυθούν στα επόμενα κεφάλαια.

III. Δομές των εξειδικεύσεων και συγκριτικά πλεονεκτήματα

Οι εξειδικεύσεις των χωρών απηχούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των χωρών εάν, τουλάχιστον, δεχθούμε μια ευρεία θεώρηση της έννοιας των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, που να μη λαμβάνει υπόψη μόνο την παραγωγικότητα της εργασίας, αλλά να ενσωματώνει και τους παράγοντες για τους οποίους έγινε λόγος στο συμπέρασμα του τμήματος II, και ορισμένες δημόσιες παρεμβάσεις ικανές να ευνοήσουν τη ροή των εξαγωγών είτε να περιορίσουν τη ροή των εισαγωγών. Για να εντοπιστούν οι εξειδικεύσεις είναι αναγκαίο να κατασκευαστούν δείκτες υπολογιζόμενοι με βάση τις ροές του εξωτερικού εμπορίου της χώρας. Παρουσιάζουμε εδώ κάποιους δείκτες που χρησιμοποιούνται συχνά.

• Συγκριτική δομή των εξαγωγών

Έστω X_{ij} οι εξαγωγές του αγαθού i από τη χώρα j προς τον υπόλοιπο κόσμο, $X_{.j}$ οι συνολικές εξαγωγές της χώρας j προς τον υπόλοιπο κόσμο, X_{iz} οι εξαγωγές του αγαθού i από μια ζώνη αναφοράς Z προς τον υπόλοιπο κόσμο και $X_{.z}$ οι συνολικές εξαγωγές της ζώνης Z προς τον υπόλοιπο κόσμο. Υπολογίζουμε τη συγκριτική δομή των εξαγωγών της χώρας προς τη ζώνη Z που χρησιμεύει ως αναφορά με βάση το εξής:

$$I_{ij} = \frac{X_{ij} / X_{.j}}{X_{iz} / X_{.z}}$$

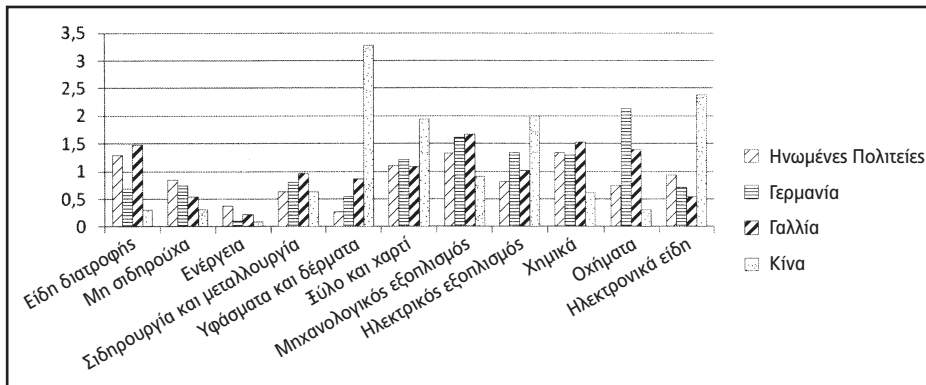
Εάν $I_{ij} > 1$, το μερίδιο του αγαθού i στις συνολικές εξαγωγές της j είναι μεγαλύτερο από αυτό της ζώνης Z και θεωρείται ότι η χώρα j διαθέτει *έκδηλο ή εμφανές πλεονέκτημα* για το εν λόγω αγαθό i .

Αντίστροφα, εάν $I_{ij} < 1$, τότε η χώρα διαθέτει έκδηλο ή εμφανές μειονέκτημα για το αγαθό i σε σύγκριση με τη ζώνη Z . Προφανώς η επιλογή της ζώνης Z δεν είναι χωρίς επίδραση στο αποτέλεσμα. Γενικά επιλέγεται μια ζώνη, που μέρος της να είναι και η χώρα j .

Πλαισιωμένο κείμενο 1.1

Έκδηλα οικονομικά πλεονεκτήματα των Ηνωμένων Πολιτειών, της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Κίνας

Τα έκδηλα συγκριτικά πλεονεκτήματα των τεσσάρων αυτών χωρών καθορίζονται εδώ από τη σύγκριση με τη δομή των εξαγωγών ολόκληρου του κόσμου, που λαμβάνεται ως ζώνη αναφοράς. Η Κίνα εξειδικεύεται έντονα σε υφάσματα, ξύλο και χαρτί, ηλεκτρικό και ηλεκτρονικό υλικό, ενώ οι τρεις άλλες χώρες εξειδικεύονται ελάχιστα ή καθόλου στους κλάδους αυτούς (δείκτες μικρότεροι από ένα ή μόλις μεγαλύτεροι από ένα). Από την άλλη η Κίνα είναι μη εξειδικευμένη στα χημικά, στα μη σιδηρούχα μέταλλα, στα οχήματα και στη γεωργία. Οι συγκριτικές δομές των τριών άλλων χωρών έχουν κοινά σημεία (εξειδίκευση στον μηχανολογικό εξοπλισμό και στα χημικά) και διαφορές: οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Γαλλία είναι εξειδικευμένες στη γεωργία, ενώ η Γερμανία δεν είναι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν χαμηλή θέση για τα οχήματα, σε σύγκριση με τη Γαλλία και κυρίως με τη Γερμανία.

Πηγή: Βάση CELEM, CEPII.

Σχήμα 1.3 – Έκδηλα πλεονεκτήματα (2009)

• Συγκριτική δομή των εξαγωγών – συγκριτική δομή των εισαγωγών

Ο προηγούμενος δείκτης αγνοεί τις εισαγωγές. Όμως, ακόμη και σε αρκετά εκλεπτυσμένες ταξινομήσεις, τα ίδια αγαθά συχνά γίνονται αντικείμενο συνάμα εξαγωγών και εισαγωγών, πράγμα που μας παρακινεί να λάβουμε υπόψη τις εισαγωγές. Αυτό το φαινόμενο, που καλείται **ενδοκλαδική συναλλαγή**, θα μελετηθεί λεπτομερέστερα στο κεφάλαιο 3. Είναι δυνατόν να κατανοήσουμε τις δύο αυτές δομές, των εξαγωγών και των εισαγωγών, εάν κατασκευάσουμε τον λόγο L_{ij} ανάμεσα στον δείκτη I_{ij} , τον οποίο ορίσαμε προηγουμένως για τις εξαγωγές, και στον δείκτη K_{ij} κατασκευασμένο με βάση την ίδια αρχή με τον I_{ij} , αλλά για τις εισαγωγές. Όσο υψηλότερος είναι ο L_{ij} , τόσο περισσότερο εξειδικευμένη είναι η χώρα στην εξαγωγή όσον αφορά το αγαθό i και τόσο λιγότερο

ισχυρή είναι η σχετική θέση του αγαθού i στις εισαγωγές. Η σύγκριση των δεικτών I_{ij} και L_{ij} μεταξύ χωρών μάς επιτρέπει να χαρακτηρίσουμε τις επιλογές εξειδίκευσης.

• Κατανομή των σχετικών ισοζυγίων

Το CEPII (Κέντρο διεθνών διερευνητικών μελετών και πληροφόρησης)⁷ χαρακτηρίζει την εξειδίκευση μιας χώρας με αφετηρία τα ισοζύγια των κλάδων. Ο δείκτης που χρησιμοποιείται συγκρίνει κάθε εμπορικό ισοζύγιο (εξαγωγές-εισαγωγές) που μεταφέρεται στο ΑΕΠ της χώρας με το συνολικό ισοζύγιο, σταθμισμένο με τη βαρύτητα των συναλλαγών του αγαθού στις συνολικές συναλλαγές της χώρας. Ορίζουμε έναν επιπλέον δείκτη για το αγαθό i και τη χώρα j δηλώνοντας με το M_{ij} τις εισαγωγές του αγαθού i από τη χώρα j , με το $M_{\cdot j}$ το σύνολο των εισαγωγών της χώρας j , και με το $AEΠ_j$ το ΑΕΠ της χώρας j

$$\text{ως εξής: } S_{ij} = 1\,000 \left\{ \frac{X_{ij} - M_{ij}}{PIB_j} - \frac{X_{\cdot j} - M_{\cdot j}}{PIB_j} \times \frac{X_{ij} + M_{ij}}{X_{\cdot j} + M_{\cdot j}} \right\}$$

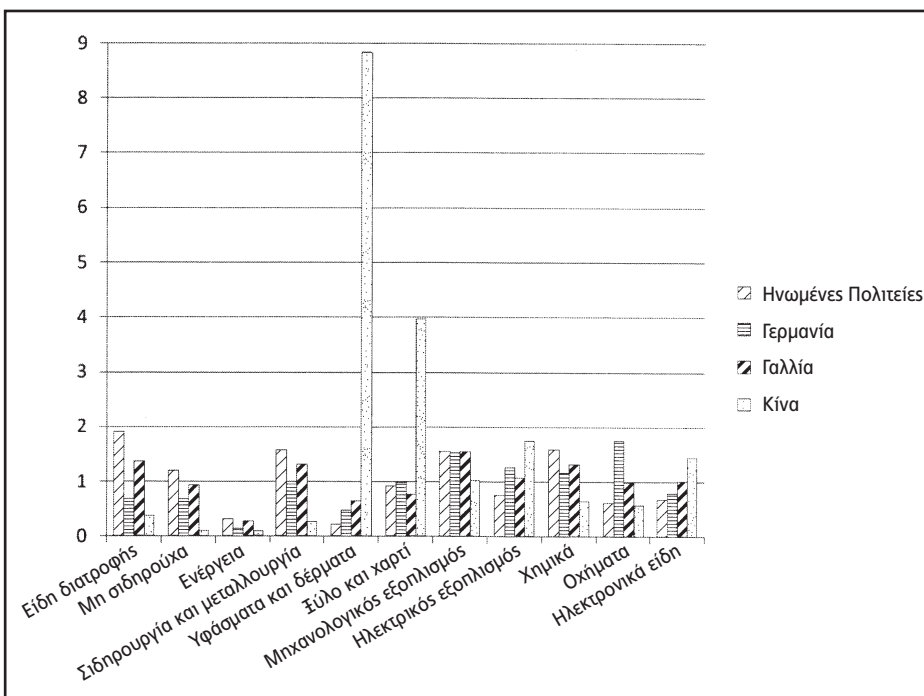
Η χώρα διαθέτει πλεονέκτημα, εάν το S_{ij} είναι θετικό. Σε αυτή την περίπτωση όντως το ισοζύγιο της χώρας j για το αγαθό i είναι υψηλότερο από το μέτρο που δίνεται από το ισοζύγιο του συνόλου των αγαθών, σταθμισμένο από το μερίδιο του i στο εμπόριο. Η χώρα j έχει μειονέκτημα ως προς το i , εάν το S_{ij} είναι αρνητικό. Καθώς αυτός ο δείκτης αναφέρεται στην αρνητική θέση ενός ισοζυγίου σε σύγκριση με ένα μέτρο και όχι στο απόλυτο επίπεδό του, μπορεί να είναι θετικός σε περίπτωση αρνητικού ισοζυγίου, εάν το δεύτερο είναι συγκριτικά χαμηλότερο σε σχέση με άλλα. Επιπρόσθετα, το άθροισμα των S_{ij} όλων των κλάδων i για μια χώρα j είναι εκ κατασκευής ίσο προς μηδέν, ούτως ώστε να υπάρχουν πάντοτε θετικά και αρνητικά S_{ij} , πράγμα που όντως απηχεί την παρουσία πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων σε κάθε χώρα.

7. [ΣτΕ] Βλ. σχετικά <http://www.cepii.fr/CEPII/en/welcome.asp>.

Πλαισιωμένο κείμενο 1.2

Εξειδίκευση στην εξαγωγή και εξάρτηση από την εισαγωγή: Ηνωμένες Πολιτείες, Γαλλία, Γερμανία και Κίνα

Οι τιμές τις οποίες λαμβάνουν οι δείκτες L για τις τέσσερις χώρες, με ζώνη αναφοράς ολόκληρο τον κόσμο, αναδεικνύουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στη Γαλλία και τη Γερμανία αφενός, στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Κίνα αφετέρου. Η Γαλλία και η Γερμανία διαθέτουν δείκτες πολύ κοντά στο ένα, και, για κλάδους με πλεονέκτημα, ελάχιστα μεγαλύτερους από ένα. Από την άλλη, οι Ηνωμένες Πολιτείες και κυρίως η Κίνα έχουν δείκτες πολύ υψηλούς ή πολύ χαμηλούς: πολύ υψηλούς για τους κλάδους με πλεονέκτημα και πολύ χαμηλούς (κοντά στο μηδέν) για τους κλάδους με μειονέκτημα. Ξαναβρίσκουμε τα εμφανή πλεονεκτήματα της Κίνας με τον δείκτη του πλαισιωμένου κειμένου 1.1: υφάσματα, ξύλο, ηλεκτρικός και ηλεκτρονικός εξοπλισμός. Το ίδιο ισχύει για τις Ηνωμένες Πολιτείες: τα πλεονεκτήματά τους εντοπίζονται στα μη σιδηρούχα μέταλλα, τη γεωργία, τα χημικά και τον μηχανολογικό εξοπλισμό.

Πηγή: Βάση CHELEM, CEPII.

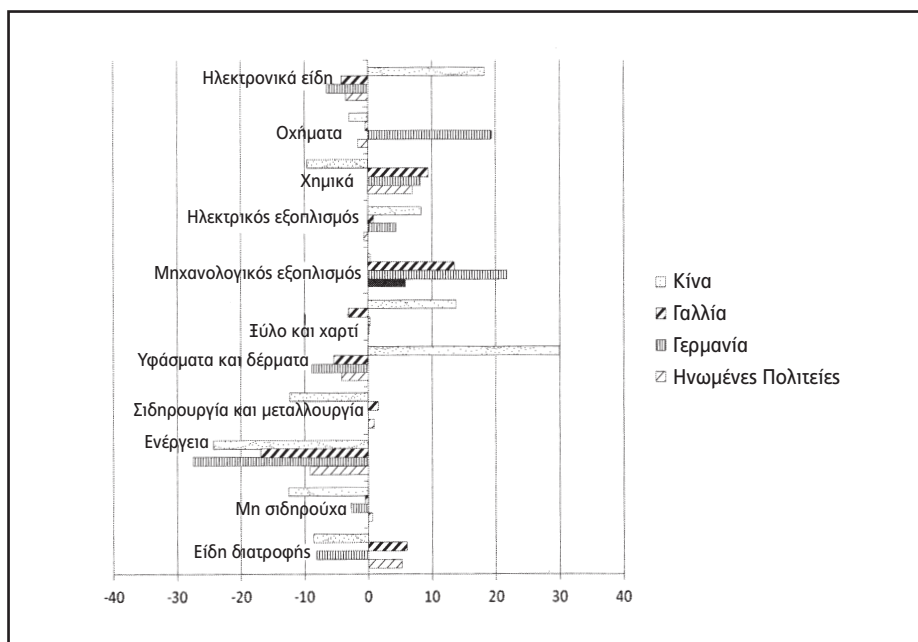
Σχήμα 1.4 – Εξειδικεύσεις των Ηνωμένων Πολιτειών, της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Κίνας (2009)

Πλαισιωμένο κείμενο 1.3

Εξειδικεύσεις κατά την έννοια του CEPII

Ο δείκτης του CEPII, θεμελιωμένος στη σύγκριση των δομών των ισοζυγίων (και όχι πλέον των δομών των ροών) δίνει πληροφορίες εν μέρει παρόμοιες με αυτές των πλαισιωμένων κειμένων 1.1 και 1.2 και εν μέρει διαφορετικές.

Όπως φαινόταν ήδη στην ερμηνεία των άλλων δεικτών, το σχήμα 1.5 δείχνει ότι οι τρεις βιομηχανικές χώρες διαθέτουν υψηλά πλεονεκτήματα στον μηχανολογικό εξοπλισμό και στα χημικά, και μειονεκτήματα στα υφάσματα και στην ενέργεια, ενώ η Κίνα είναι άκρως εξειδικευμένη στα υφάσματα, στο ξύλο και στα χαρτικά, στον ηλεκτρονικό εξοπλισμό, και έχει μειονεκτήματα στα χημικά και στην ενέργεια. Ωστόσο, ενώ η Γαλλία και η Γερμανία διέθεταν δείκτες παραπλήσιους (για κάθε κλάδο) και όχι πολύ διαφορετικούς από τον μέσο όρο, εδώ παρατηρούμε ότι οι δείκτες είναι πολύ υψηλότεροι για τη Γερμανία απ' ό,τι για τη Γαλλία, συνάμα από την άποψη των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων. Από την άλλη, η δομή των γαλλικών πλεονεκτημάτων κατά την έννοια του CEPII είναι παραπλήσια με αυτήν των Ηνωμένων Πολιτειών (όχι πολύ έκδηλη) ενώ προηγουμένως η Γαλλία παρουσίαζε δομή αδρότερη από αυτήν των Ηνωμένων Πολιτειών.

Πηγή: Βάση CHELEM, CEPII.

Σχήμα 1.5 – Συγκριτικά πλεονεκτήματα κατά την έννοια του CEPII (2009)

IV. Οι κίνδυνοι των εξειδικεύσεων

Σύμφωνα με τη θεωρία των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, όλες οι χώρες, όποιο κι αν είναι το επίπεδο ανάπτυξής τους, διαθέτουν υπεροχή σε κάτι, πράγμα που πρέπει να τους επιτρέπει να απολαμβάνουν κέρδη από τις συναλλαγές με τον υπόλοιπο κόσμο. Έτσι, θα αρκούσε να εντοπιστούν τα εν λόγω πλεονεκτήματα –πράγμα που ένα καλά πληροφορημένο κράτος και η αγορά μπορεί να το κάνει– ώστε να επιτραπεί στη χώρα συνολικά να είναι σε καλύτερη κατάσταση απ’ ό,τι αν ήταν σε καθεστώς αυτάρκειας, χάρη στο διεθνές εμπόριο. Στην πραγματικότητα, το άνοιγμα στο εμπόριο συνεπιφέρει επίσης κινδύνους, κυρίως για τις ευάλωτες οικονομίες.

A. Η αναγκαία ευελιξία του παραγωγικού μηχανισμού

Ο πορισμός κέρδους προϋποθέτει *ικανότητα προσαρμογής του οικονομικού συστήματος* της χώρας, πράγμα που μπορεί να δημιουργήσει μεγάλα προβλήματα. Στην πραγματικότητα η μετάβαση από την αυτάρκεια στο άνοιγμα στις διεθνείς αγορές προϋποθέτει *ο παραγωγικός συντελεστής (ή οι παραγωγικοί συντελεστές) να μπορεί να αλλάξει τομέα* χωρίς δυσκολίες, οι δε συντελεστές που χρησιμοποιούνται στους κλάδους τους οποίους εφεξής ανταγωνίζονται οι εισαγωγές, να τους εγκαταλείψουν και να μεταφερθούν στους εξαγωγικούς κλάδους, που η παραγωγή τους αυξάνεται, λόγω του ότι υπάρχει ζήτηση για εξαγωγές. Στη θεωρία, η προσαρμογή αυτή υποτίθεται πως γίνεται χωρίς κόστος, καθώς οι συντελεστές είναι τελείως ευκίνητοι μεταξύ των κλάδων. Στην πραγματικότητα, αυτή μπορεί να αποδειχθεί δαπανηρή και μάλιστα αδύνατη, ιδιαίτερα στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. *Τα εμπόδια στη γεωγραφική κινητικότητα και κυρίως η ανάγκη να εκπαιδευτεί το εργατικό δυναμικό για νέους τύπους παραγωγής μπορούν να καταστήσουν από δύσκολη έως αδύνατη την προσαρμογή της χώρας στις απαιτήσεις της παγκόσμιας αγοράς.* Οι θεωρίες που δικαιολογούν τις ελεύθερες συναλλαγές, μολοντί προσφέρουν ένα ενδιαφέρον πλαίσιο, δεν μπορούν λοιπόν να χρησιμεύσουν ως πρότυπο για κάθε χώρα σε κάθε περίπτωση. Το κεφάλαιο 4 θα δείξει εξάλλου ότι μια ορισμένη δόση προστατευτισμού ενίοτε ενδέχεται να είναι επιθυμητή.

B. Συγκέντρωση των εξαγωγών και εξάρτηση από την παγκόσμια αγορά

Έστω και αν μια χώρα διαθέτει ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα (σε σχέση με άφθονους φυσικούς πόρους, λόγου χάρη), πράγμα που της εγγυάται μια ορισμένη σταθερότητα στη χρήση των συντελεστών της, παρά ταύτα δεν είναι ασφαλής όσον αφορά διαταραχές προερχόμενες από το εξωτερικό. *Η συγκέντρωση των εξαγωγών σε περιορισμένο αριθμό προϊόντων ενδέχεται να καταστήσει ευάλωτη την οικονομία της χώρας, καθώς τα μείγματα των εξαγωγών της εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις παγκόσμιες αγορές και από τις ζητούμενες ποσότητες, αυτά δε τα δύο στοιχεία εν μέρει συνδέονται.* Από αυτή την άποψη, οι χώρες βρίσκονται σε πολύ άνηση κατάσταση η καθεμιά προς τις άλλες, όπως δείχνει ο πίνακας 1.4.

Η εξάρτηση μιας χώρας από την παγκόσμια αγορά μπορεί να εκτιμηθεί από τον

αριθμό των εξαγόμενων προϊόντων και από τη συγκέντρωση των εξαγωγών της σε μερικά προϊόντα ή σε μεγαλύτερη ποικιλία (βλέπε τον πίνακα 1.4). Οι αναδυόμενες και φτωχές χώρες διαφοροποιούνται ολοένα περισσότερο μεταξύ του 1995 και του 2008 όσον αφορά τον αριθμό των αγαθών, παραμένοντας ωστόσο ακόμη μακριά από τον βαθμό ποικιλίας των πιο ανεπτυγμένων χωρών. Παρ' όλα αυτά, ο δείκτης συγκέντρωσής τους παραμένει ενίοτε στο ίδιο επίπεδο, και μάλιστα αυξάνεται, πράγμα που στην πραγματικότητα σημαίνει ότι, στις εξαγωγές των χωρών αυτών, ο όγκος των πλέον εξαγόμενων αγαθών αυξάνεται κατά την εν λόγω περίοδο. Έτσι η Χιλή, που εξαγει 255 προϊόντα το 2008 αντί 216 το 1995, βλέπει τον δικό της δείκτη συγκέντρωσης να αυξάνεται (από 0,31 σε 0,37). Το ίδιο ισχύει για τη Σαουδική Αραβία (από 0,74 σε 0,89). Οι βιομηχανικές χώρες εξαγουν σχεδόν το σύνολο των καταγεγραμμένων προϊόντων και έχουν τους χαμηλότερους βαθμούς συγκέντρωσης. Ωστόσο, ανάμεσά τους η Ιαπωνία εμφανίζεται ως ιδιαίτερη περίπτωση. Ο βαθμός συγκέντρωσής της είναι παρόμοιος με αυτούς των μεγάλων αναδυομένων χωρών, όπως είναι η Ινδία ή η Αργεντινή.

Πίνακας 1.4 – Συγκέντρωση των εξαγωγών (1995 και 2008)

Χώρες	Αριθμός εξαγόμενων προϊόντων το 1995 (επί 261)	Αριθμός εξαγόμενων προϊόντων το 2008 (επί 260)	Δείκτης συγκέντρωσης το 1995*	Δείκτης συγκέντρωσης το 2008*
Σαουδική Αραβία	220	249	0,74	0,89
Μπουρκίνα Φάσο	40	81	0,57	0,42
Μπαγκλαντές	73	191	0,36	0,35
Χιλή	216	255	0,31	0,37
Ακτή Ελεφαντοστού	150	155	0,35	0,34
Τυνησία	193	212	0,22	0,17
Μαλαισία	247	258	0,18	0,16
Ιαπωνία	243	257	0,13	0,14
Ινδία	240	258	0,14	0,16
Αργεντινή	239	254	0,13	0,15
Κίνα	254	256	0,07	0,1
Βραζιλία	240	257	0,09	0,11
Γερμανία	256	258	0,08	0,09
Ηνωμένες Πολιτείες	257	260	0,07	0,07
Γαλλία	258	259	0,06	0,07

* Ο δείκτης είναι αυτός των *Hinferred-Hirschman*:⁸ όσο υψηλότερη είναι η συγκέντρωση (όσο περισσότερο η χώρα συγκεντρώνει τις εξαγωγές της σε περιορισμένο αριθμό προϊόντων), τόσο υψηλότερος είναι ο δείκτης. Εάν εξαγει μόνο ένα προϊόν, ο δείκτης ισούται προς ένα.

Πηγή: ΟΗΕ, *Manuel des statistiques de la CNUCED*, 2010.

8. [ΣΤΕ] Σχετικά με τον *Hinferred-Hirschman Index* βλ. Φώτης (2013) *Βιομηχανική Οργάνωση και Πολιτική Ανταγωνισμού. Θεωρία Βιομηχανικής Οργάνωσης, Πολιτική και Δίκαιο Ανταγωνισμού και Έλεγχος Συγκεντρώσεων*, Εκδόσεις Προπομπός, σ. 142-143. Για τους δείκτες συγκέντρωσης γενικότερα βλ. κεφ. Α.2.8 του δεύτερου μέρους.

Η συγκέντρωση των εξαγωγών σε μερικά προϊόντα ενδέχεται λοιπόν να αντιστοιχεί σε πολύ διαφορετικές καταστάσεις, ως προς την ανάπτυξη. Το τεχνολογικό περιεχόμενο των αγαθών και ο δυναμισμός της παγκόσμιας ζήτησης παίζουν μεγάλο ρόλο, το ίδιο όπως και οι σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στους εξαγωγικούς τομείς και στην υπόλοιπη οικονομία της χώρας. Ως προς αυτό το σημείο, ορισμένοι οικονομολόγοι έχουν υπογραμμίσει τους κινδύνους που ενδέχεται να υπάρχουν, στην υπερβολική εξειδίκευση σε ένα βασικό αγαθό που η τιμή του ανεβαίνει αλματωδώς. Αυτό το φαινόμενο, που καλείται «ολλανδική ασθένεια» (*dutch disease*), λόγω των δυσκολιών που γνώρισε η ολλανδική οικονομία κατά τη δεκαετία του 1970, ως επακόλουθο των μαζικών εξαγωγών της σε φυσικό αέριο, βασίζεται **σε μian αλληλουχία παράδοξων αποτελεσμάτων** που καταλήγουν στην αποπτώχευση της χώρας. Η αύξηση της διεθνούς τιμής ενός εξαγωγίμου βασικού πόρου προκαλεί αλματώδη άνοδο της παραγωγής του, άρα και μετακίνηση των συντελεστών προς τον εν λόγω τομέα, πράγμα που μπορεί να εξασθενήσει άλλους κλάδους εκτεθειμένους στον διεθνή ανταγωνισμό. Επιπλέον, η ισχυρή ζήτηση για το εν λόγω βασικό αγαθό αυξάνει την τιμή του εθνικού νομίσματος στην αγορά συναλλάγματος, πράγμα που μειώνει την ανταγωνιστικότητα των άλλων εξαγωγικών τομέων. Η παρακμή τούτη, απόλυτη ή σχετική, ολόκληρων πλευρών της οικονομίας, ενδέχεται τελικά να υπερτερήσει έναντι των θετικών αποτελεσμάτων που σχετίζονται με την αύξηση των εισοδημάτων τα οποία διανέμονται στον πρωτογενή τομέα.

Γ. Οι όροι του εμπορίου: μακροπρόθεσμη εξέλιξη και βραχυπρόθεσμη αστάθεια

Το εμπόριο μιας χώρας με το εξωτερικό μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί με έναν συνθετικό δείκτη, τους (καθαρούς) όρους εμπορίου.⁹

Ονομάζουμε (καθαρούς) όρους εμπορίου (*barter terms of trade*) τον λόγο της μέσης τιμής των εξαγωγών προς τη μέση τιμή των εισαγωγών. Εάν αυτός ο λόγος βελτιώνεται, τότε η χώρα κερδοφορεί, καθώς πουλάει σχετικά ακριβότερα από πριν το «καλάθι» των εξαγομένων προϊόντων της, σε σχέση με το «καλάθι» των εισαγομένων προϊόντων. Αντίστροφα, η επιδείνωση των όρων εμπορίου της αντιστοιχεί σε μια μορφή αποπτώχευσης.

Στην πραγματικότητα αυτοί οι ισχυρισμοί πρέπει να μετριαστούν, γιατί η εξέλιξη της σχετικής τιμής των εξαγομένων αγαθών μπορεί να επηρεάζει τις ποσότητές τους. Εάν, για παράδειγμα, η βελτίωση των όρων εμπορίου γεννήσει σημαντικές μειώσεις της εξωτερικής ζήτησης για τα προϊόντα της χώρας και αύξηση των εισαγωγών, τότε θα σημειωθεί υποβάθμιση του εμπορικού ισοζυγίου με ολέθρια επακόλουθα για τη συγκυρία της χώρας. Από την άλλη, εάν το κυριότερο μέρος των εξαγωγών της χώρας

9. [ΣτΕ] Η έννοια «(καθαροί) όροι του εμπορίου» (TOT) χρονολογείται από το 1844 από τους John Stuart Mill (*Of the Laws of Interchange between Nations; and the Distribution of Gains of Commerce among the Countries of the Commercial World*) & Robert Torrens (*The Budget: On Commercial and Colonial Policy*).